

ПОНЯТТЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА¹

Підопригора О.А. – д-р юрид. наук, проф., академік АПРН України

Мабуть, найпоширенішою діяльністю людини по створенню об'єктів інтелектуальної власності є духовна творча діяльність, тобто діяльності у галузі літератури, мистецтва, музики, наукова діяльність. Результати цієї діяльності невичерпані за формами, прийомами, способами об'єктивного вираження, а їх створення й використання потребує відповідного правового регулювання та надійної «правової охорони. Традиційно результати духовної творчості відносять до об'єктів авторського права.

Поняття «авторське право» вживається в об'єктивному і в суб'єктивному значенні. Авторське право в об'єктивному значенні – це цивільно-правовий інститут, що регулює відносини, які складаються у зв'язку зі створенням і використанням творів літератури, науки і мистецтва. У суб'єктивному значенні авторське право – це ті особисті немайнові та майнові права, що належать особам, які створили твір літератури, науки і мистецтва або їх правонаступникам чи іншим суб'єктам авторського права.

Єдиної думки стосовно **принципів** авторського права серед науковців цієї галузі немає. Однак, проаналізувавши існуючі класифікації принципів, можна виділити чотири основні.

Принцип свободи творчості полягає в тому, що законодавство не обмежує автора у виборі теми, жанру, напрямку твору, методу його створення, форми твору. Цей принцип містить Конституція України, яка проголошує свободу літературної, наукової і технічної творчості. Також автор на свій розсуд може обирати способи використання твору.

Принцип поєднання особистих інтересів з інтересами суспільства полягає в можливості використання твору будь-якою людиною без згоди автора і без виплати йому винагороди. Однак таке використання не має безмежного характеру і

законодавство встановлює чітко визначені випадки такого вільного використання. В усіх інших випадках використання твору можливе лише за згодою автора або особи, якій належать авторські права та з виплатою йому певної винагороди.

Принцип моральної і матеріальної зацікавленості автора на створення і використання творів.

На практиці існують різні форми морального заохочення у вигляді присудження почесних звань, різноманітних нагород, перевидання творів, що здобули визнання суспільства. Моральним і матеріальним заохоченням є присудження авторам творів науки, літератури, мистецтва різних державних і іменних премій. Стимулює творчість отримання автором винагороди за створення і використання твору. Законодавством, навіть, встановлені мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів.

Принцип охорони прав і законних інтересів авторів знаходить своє відображення у державному регулюванні відносин із приводу авторського права, встановленні гарантій реалізації суб'єктивних авторських прав, а також у забороні використання твору без згоди автора чи його правонаступників та відповідальності, як цивільної, так і кримінальної і адміністративної, що настає за таке використання.

Норми, що регулюють авторське право містяться у різноманітних нормативно-правових актах. Як і для будь-якої галузі права, основним нормативно-правовим актом у сфері авторського права є Конституція України. Основні положення щодо регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності в цілому і зокрема авторського права містить ЦК України. Так ст. ст. 418-432 гл. 35 ЦК, яка має назву «Загальні положення про право інтелектуальної власності» природно стосуються¹

¹ Підопригора О.А. Поняття авторського права // Цивільне право України: підручник: У 3 кн. Кн. 2. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. А. Підопригора та ін.; За ред. Є. О. Харитонova. – Одеса: Юридична література, 2006. – С. 236-257.

авторського права. Окрім цього, ст. ст. 433-448 гл. 36 ЦК певністю присвячено регулюванню відносин із приводу створення творів науки, літератури, мистецтва.

Одним із головних джерел авторського права є ЗУ «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року. Норми авторського права містять деякі спеціальні ЗУ: «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23 березня 2000 р. та «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17 січня 2002 р. Також існує низка законів, норми яких тим чи іншим чином регулюють авторське право. Це Закони «Про кінематографію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про видавничу справу», «Про театри і театральну справу» та інші.

Важливе значення у регулюванні відносин авторського права мають й підзаконні нормативно-правові акти, такі, як наприклад, як постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів і фонограм» від 4 листопада 1997 р., «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27 грудня 2001р., «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (рояліті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18 січня 2003 р.

Особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886); Всесвітня конвенція про авторське право (1952); Римська конвенція з охорони прав артистів-виконавців, виробників фонограм, а також виробників організацій мовлення (1961); Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (1971), Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (1996); Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми (1996); Угода про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав, укладена в рамках СНД, (1993) та інші.

Стаття 5 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що у випадку коли міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про авторське право, то застосовуються правила міжнародного договору.

Об'єкти та суб'єкти авторського права. Об'єктами авторського права є твори в різноманітних галузях людської діяльності. Це можуть бути

твори у галузі науки, літератури, мистецтва. Твір – це результат творчої праці, комплекс ідей, образів, поглядів. Проте правова охорона надається не будь-якому твору, а лише тому, який має встановлені законом ознаки.

Об'єктом авторського права може бути лише твір, який є результатом творчої діяльності. Не визнається об'єктом авторського права творення, які не є результатом творчої праці, наприклад будь-яка технічна робота – передрук на друкарській машинці, набір на комп'ютері чужого твору чи його літературна обробка та інше. Також твір повинен бути виражений у будь-якій об'єктивній формі. Не визнається об'єктом авторського права задум творця, який склався в його свідомості в закінчену форму чи образ. Головне, щоб він був виражений в об'єктивній формі. Законодавство охороняє тільки форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

Твір визнається об'єктом правової охорони незалежно від призначення, художнього рівня, цінності або достоїнства, незалежно від його змісту, жанру, обсягу, мети (реклама, пропаганда, освіта, інформація, розваги тощо). Не впливає на це спосіб чи форма його вираження. Ця форма може бути найрізноманітнішою – усною чи письмовою – рукопис, ноти, креслення, схеми, запис на магнітну плівку, фотографії та інше. Не має значення завершено чи не завершено твір, опублікований (оприлюднений) твір чи ні. Частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і підлягає правової охороні відповідно до цієї статті.

Не охороняються законодавством про авторське право відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, компонування інтегральних мікросхем, сорти рослин, породи тварин, торговельні марки, комерційні найменування, географічні зазначення, комерційна таємниця, тому що ці об'єкти охороняються іншими законодавством про інтелектуальну власність. Також авторське право не поширюється на звичайні дані, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі.

ЦК України дає перелік об'єктів авторського права, поділяючи їх на певні групи творів (ст. 433 ЦК України):

1) **літературні та художні твори.** До цієї групи належать романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні

фізичні і юридичні особи, до яких авторське право перейшло на підставі договору або чинного закону. Ані ЦК України, ані ЗУ «Про авторське право і суміжні права» не згадують державу як суб'єкта авторського права, проте ЗУ «Про власність» від 7 лютого 1991 р. у ст. 40 визнає державу суб'єктом права інтелектуальної власності.

Автор – фізична особа, творчою працею якої створено твір. Автором вважається особа, зазначена на оригіналі або примірнику твору. Якщо дійсним автором твору є особа, яка не зазначена на оригіналі або примірнику твору, вона повинна доказати своє авторство. Це так звана презумпція авторства.

Для визнання особи автором не має значення її вік або стан дієздатності. Відповідно до ст. 31 ЦК України особи, які не досягли чотирнадцяти років (малолітні), можуть здійснювати особисті немайнові права на твори науки, літератури і мистецтва, на об'єкти промислової власності або інші результати своєї творчої діяльності, що охороняються законом. У малолітніх або недієздатних осіб, які створили твір, виникає право авторства. Майнові права на ці твори здійснюють від їх імені родичі та опікуни.

Особи, дієздатність яких обмежена, здійснюють свої майнові права інтелектуальної власності тільки за згодою їх піклувальників. Стаття 32 ЦК України встановлює, що особи, віком від 14 до 18 років (неповнолітні) самостійно здійснюють свої права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Тобто неповнолітні особи можуть окрім немайнових, здійснювати і майнові права на твори.

На рівні з громадянами України мають права іноземні громадяни та особи без громадянства. Автором визнається лише особа, яка власною творчою працею створила об'єкт авторського права. Суб'єктом авторського права може бути не тільки автор, а й інша особа. До цих осіб належать спадкоємці. У спадщину можуть перейти тільки майнові права, особисті немайнові права у спадщину не переходять. Іншими суб'єктами авторського права є роботодавець і замовник. Особисті немайнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору та за замовленням, належать автору твору. Майнові права на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей твір, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, або замовнику, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Автор твору має можливість укласти договір про передачу майнових прав на твір або про передачу права використання твору. Особа, яка отримує майнові права на твір за договором, також є суб'єктом авторського права.

Деякі немайнові права на твір можуть належати спадкоємцю, роботодавцю, замовнику та іншим зацікавленим особам. Так ст. 439 ЦК встановлює, що в разі смерті автора твору його недоторканність може охоронятись спадкоємцями автора або іншими зацікавленими особами. Право на недоторканність твору є особистим немайновим правом.

Якщо твір створюється творчою працею двох або кількох авторів (співавторів), та така сумісна творча праця по створенню спільного твору називається співавторством. Новий ЦК України розрізняє (як і цивільно-правова теорія) нероздільне і роздільне співтовариство. Нероздільне співавторство існує коли неможливо виділити працю кожного співавтора. Роздільне співавторство має місце коли складові частки твору чітко визначені та відомо, який зі співавторів створив кожну частку.

Проте авторське право на весь твір, створений у співавторстві, належить усім співавторам при кожному виді співавторства. Але й кожний співавтор зберігає право авторства на створену ним частину.

Праця кожного співавтора повинна бути творчою. Не може бути визнана співавтором особа, яка надавала організаційну, технічну або матеріальну допомогу без надання особистого творчого внеску.

Співавторство повинне бути добровільним. Винагорода за використання об'єкта авторського права належить усім співавторам у рівних частках, якщо інше не передбачено угодою між ними.

Співавторством є також авторське право на інтерв'ю. Співавторами інтерв'ю є особа, яка дала інтерв'ю, та особа, яка його взяла. Опублікування запису інтерв'ю допускається лише за згодою особи, яка дала інтерв'ю. Авторами аудіовізуального твору (кінофільм та ін.) є режисер-постановник, автор сценарію й текстів, діалогів, автор спеціально створеного для аудіовізуального твору музичного твору з текстом або без нього, художник-постановник, оператор-постановник. Одна фізична особа може суміщати дві або більше з наведених авторських функцій.

Якщо автори, які зробили внесок або зобов'язалися зробити внесок у створення аудіовізуального твору, передали майнові права організації, що здійснює виробництво аудіовізуального твору чи продюсеру аудіовізуального твору, то вони не мають права заперечувати проти використання цього твору. За оприлюднення і кожне публічне виконання, показ, демонстрацію чи сповіщення аудіовізуального твору та інше використання твору за всіма авторами аудіовізуального твору зберігається право на справедливую винагороду, що розподіляється й виплачується організаціями колективного управління або іншим способом.

Якщо твір, створений у співавторстві, складається з частин, кожна з яких має самостійне значення, то кожен зі співавторів має право використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено угодою між співавторами.

Відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними. Право опублікування та іншого використання твору в цілому належить усім співавторам. Якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден зі співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору. У разі порушення спільного авторського права кожен співавтор може доводити своє право в судовому порядку.

Виникнення авторського права та сфера його дії. Підставою виникнення авторського права на твір є факт його створення. Моментом створення твору слід вважати надання твору такої об'єктивної форми, яка придатна для сприйняття твору іншими особами і його відтворення. Твір, який уже створений автором, але знаходиться лише в його голові (вірш, музика) та ще не втілений у матеріальну форму, об'єктом правової охорони бути не може. Авторське право на твір виникає, коли, наприклад, вірш написаний, музика записана, роман чи повість видрукувані на машинці чи написані від руки тощо. Твір може бути оприлюдненим й іншим способом — прочитаний вірш, виконана музика тощо. Для отримання правової охорони твору немає необхідності здійснювати його державну реєстрацію чи будь-яке інше оформлення, він не потребує спеціальних експертиз, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Автор твору або особа, яка отримала авторське майнове право на підставі договору чи закону, для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак складається з таких елементів:

- латинська літера «с», обведена колом;
- ім'я особи, яка має авторське право;
- рік першої публікації твору.

Для сповіщення про авторське право цей знак проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору.

При опублікуванні твору анонімно чи під псевдонімом (винятком є випадок, коли псевдонім однозначно ідентифікує автора), видавець твору (його ім'я чи назва мають бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати права останнього. Коли автор твору розкриє своє ім'я і заявить про своє авторство, дія захисту його представника вважається припиненою.

Автор твору або особа, яка отримала авторське майнове право на підставі договору чи закону для засвідчення авторського права на твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах протягом усього строку правової охорони твору. Державна реєстрація авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, здійснюється Державним департаментом інтелектуальної власності (Установою) в порядку, установленому постановою Кабінету Міністрів «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27 грудня 2001 р.

Особа, яка бажає зареєструвати твір, повинна подати до Установи необхідні документи, у тому числі заяву про реєстрацію твору і належним чином оформлений примірник твору. Заява розглядається протягом місяця. Під час розгляду заяви Установа не проводить експертизи твору, а тільки перевіряє наявність необхідних документів та відповідність їх оформлення вимогам закону. Установа видає свідоцтво про реєстрацію авторського права, за видачу якого сплачується державне мито. Розмір і порядок сплати державного мита визначаються законодавством. Автор твору має право на заборону згадування його імені у державному реєстрі та на використання псевдоніму автору твору.

Якщо будь-яка особа володіє матеріальним об'єктом, у якому втілений об'єкт авторського права, вона не може перешкоджати особі, яка має авторське право, у його реєстрації.

Сфера дії авторського права залежить від громадянства автора або особи, яка має авторське право, а також місце та час першого оприлюднення твору. Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про авторське право і суміжні права», правова охорона надається:

- творам, авторами яких або особами, яким належить авторське право на них, є фізичні особи, які є громадянами України або не є її громадянами, але мають постійне місце проживання на території України, або юридичні особи, які мають місцезнаходження на території України. У цьому випадку місце першого оприлюднення твору не має значення, правова охорона надається навіть, якщо твір не оприлюднений, але знаходяться в об'єктивній формі на території України;
- творам, уперше оприлюдненим на території України та не оприлюдненим, але таким, що знаходяться в об'єктивній формі на території України, або вперше оприлюдненим за межами України, але після цього протягом тридцяти днів оприлюдненим на території України;
- творам архітектури й скульптури, які об'єктивно знаходяться на території України.

Твори громадян іноземних країн або осіб без громадянства, твори яких уперше оприлюднені на території іншої держави або не оприлюднені, але знаходяться в об'єктивній формі на території іншої держави, правова охорона надається відповідно до міжнародних договорів України. Україна приєдналась до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, відповідно до положень якої кожна держава — учасниця Конвенції надає громадянам інших держав — учасниць Конвенції таку саму охорону авторських прав, як і власним громадянам. На підставі цього положення творам іноземців та осіб без громадянства, які оприлюднені або знаходяться в об'єктивній формі за межами України, надається правова охорона згідно із законодавством України про авторське право.

Охорона авторських майнових прав обмежена **строком** їх дії. Авторське право діє від дня створення твору і є чинним протягом усього життя автора, а також протягом сімдесяти років після смерті автора. Цей строк рахується з першого січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів. Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

Якщо твір оприлюднений анонімно або під псевдонімом, чинність авторського права завершується через сімдесят років після того, як твір був оприлюднений. Винятком із цього правила є випадок, коли взятий автором псевдонім не викликає сумніву щодо особи автора або коли анонімний твір чи твір, оприлюднений під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через сімдесят років після оприлюднення твору. У цьому випадку застосовується загальний строк дії авторського права. Якщо твір створений у співавторстві, то авторське право на нього діє протягом життя співавторів і сімдесят років після смерті останнього співавтора. Якщо твір публікується частинами, томами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої частини твору.

Авторське право посмертно реабілітованих авторів охороняється протягом сімдесяти років після їх реабілітації. Якщо твір був опублікований протягом тридцяти років після смерті автора, то авторське право на нього чинне протягом сімдесяти років від дати правомірного опублікування твору.

Може статися, що твір не оприлюднюється протягом усього строку його правової охорони. У цьому випадку, якщо будь-яка особа оприлюднює твір після закінчення цього строку, то вона отримує захист майнових прав. Строк цього захисту становить двадцять п'ять років від дати оприлюднення.

Після спливу строку дії авторського права на твір, цей твір може вільно та безоплатно викорис-

товуватися будь-якою особою, у тому числі іноземцем чи особою без громадянства. Іншими словами твір переходить у суспільне надбання (ст. 30 ЗУ «Про авторське право і суміжні права»).

Вимогою до цієї особи буде дотримання особистих немайнових прав автора, тобто права авторства, права на ім'я, права протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора.

Будь-яка особа може використовувати твір без виплати винагороди за винятками, установленими законом. Таким винятком є можливість Кабінету Міністрів установлення спеціальних відрахувань до фондів творчих спілок України за використання на території України творів, які стали суспільним надбанням.

Особисті немайнові та майнові права на твір. Авторське право складається з особистих немайнових та майнових прав на твір. Особисті немайнові права можуть належати лише автору твору за винятками, встановленими законом. Стаття 423 ЦК України закріплює особисті немайнові права на будь-який об'єкт інтелектуальної власності. Ними є:

- право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності.

У даному випадку це право авторства, тобто на визнання людини автором твору. Це право полягає в тому, що тільки справжній творець вправі називати себе автором твору. Воно засвідчує факт створення твору конкретною людиною. Це право можна визначити як юридичну можливість особи вважати себе автором твору і вимагати визнання цього факту від інших осіб. Право авторства є абсолютним. Воно не потребує будь-якого формального затвердження і породжується фактом створення твору, незалежно від того, обнародований цей твір чи ні. Його не можна передати та не можна від нього відмовитись;

- право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності. Закон України «Про авторське право і суміжні права» надає автору право вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора. Посягання на авторські права можуть виявлятися іншим чином, наприклад у вигляді плагіату - оприлюднення твору під чужим ім'ям. Закон надає можливість авторам захищати свої права від подібних посягань.

Стаття 423 ЦК України згадує також про інші особисті немайнові права інтелектуальної власності,

установлені законом. Стосовно творів ці права конкретизуються у ст. 438 «Особисті немайнові права автора» та у ЗУ «Про авторське право та суміжні права». Так ця стаття встановлює, що автор твору має право:

– вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо. Автор має вимагати зазначення свого імені при кожному використанні твору, тобто на кожному примірнику, при кожному публічному виконанні та інше. Його ім'я може зазначатись прізвищем та ініціалами або іменем і прізвищем. Також можуть зазначатись його звання й титули. Ім'я автора не згадується тільки у випадках, коли це неможливо з технічних причин. При створенні твору-кількома авторами, їхні імена зазначаються послідовно, за їхньою згодою;

– забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору. Автор має право обнародувати свій твір узагалі без згадування свого імені. Якщо автор із будь-яких причин не бажає розкривати своє ім'я, він може заборонити його згадування при використанні твору;

– обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору. Співавтори також можуть користуватись псевдонімом. Право на позначення твору псевдонімом може бути обмежено, наприклад, виходячи з норм моралі. Не можна використовувати як псевдонім ім'я відомого автора, тому що він може ввести споживача в оману. Ще одним особистим немайновим правом, яке закріплюється за автором є право вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора. Цим визначенням охоплюється коло неправомірних дій, які можуть порушити цілісність твору. Така можливість автора зумовлена тим, що у творі відображається його індивідуальність, його світосприйняття. Тому автор не може допустити, щоб прояв його індивідуальності, його бачення реальності було переіначено іншою особою.

Зазначені дії стосуються не тільки змісту твору, а також його назви та позначення імені автора. Не можливо без дозволу автора при виданні твору супроводжувати його коментарями чи поясненнями, ілюстраціями, доповнювати або скорочувати твір.

По-іншому це право можна назвати правом на недоторканність твору. Однак це право має свої межі. Не визнається порушенням цього права творча інтерпретація твору виконавцем або режисером-постановником, відтворювання частин твору з інформаційною метою або використання його з навчальною метою, пародії й стилізації твору.

Особи, які використовують твір, повинні захищати особисті немайнові права автора твору, у тому числі право на недоторканність твору. У разі смерті автора особисті немайнові права авторів не переходять у спадщину. Перейти у спадщину можуть тільки майнові права. Однак закон надає можливість спадкоємцям протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Право на недоторканність твору також можуть захищати будь-які заінтересовані особи.

У більшості випадків творці об'єктів авторського права створюють свої твори для здобуття певної вигоди для себе або своїх близьких. Тому держава повинна надавати можливість авторам отримувати цю вигоду. Для цього закон наділяє автора **майновими правами**, найбільш важливими за своєю вагомістю правами. Майнові права на твір можуть належати автору твору, його спадкоємцям та особам, яким ці права передані за договором.

Первинним із цих прав є право на використання твору. Право на використання – це вилучення із твору його корисних якостей. Способи цього вилучення можуть бути найрізноманітнішими, головне – щоб вони не суперечили закону. Стаття 441 ЦК України містить перелік дій, які вважаються використанням твору. Використанням твору є його: опублікування (випуск у світ); відтворення будь-яким способом та в будь-якій формі; переклад; переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни; включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо; публічне виконання; продаж, передання в найом (оренду) тощо; імпорт його примірників, примірників його перекладів, переробок тощо.

Цей перелік не є вичерпаним, тому що сучасні технічні засоби дозволяють використовувати твір ще й іншими способами, кожний з яких неможливо передбачити в законі.

Відповідно ЗУ «Про авторське право і суміжні права» опублікування твору – це випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найом, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору вважається також депонування рукопису твору у сховищі

з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника твору.

Опублікування може бути зроблено шляхом видання, публічного виконання, публічного показу, передачею по радіо чи телебаченню, відображений у загальнодоступних електронних системах інформації, тобто публічного сповіщення та іншими способами. Публічний показ – демонстрація твору безпосередньо або за допомогою півки, слайда, телевізійного кадру тощо (за винятком передачі в ефір чи по кабелях). Публічне сповіщення – передача творів в ефір чи по проводах.

Усі ці дії повинні здійснюватись таким чином, щоб твір міг би сприйнятий необмеженою кількістю осіб, які не належать до звичайного кола сім'ї чи близьких знайомих сім'ї автора.

Заборона опублікування творів, що порушують права людини на таємницю її особистого і сімейного життя, зумовлена захистом конституційного права кожної людини на недоторканність особистого й сімейного життя. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом. Не можуть бути опубліковані твори, що суперечать суспільним інтересам, принципам гуманності й моралі.

Право на опублікування твору належить його автору. Але існують випадки, коли це право належить іншим особам. Право на опублікування, як майнове право на твір, належить автору та його роботодавцю або замовнику твору спільно. Також автор твору може передати це право будь-якій особі за договором. Після смерті автора майнові права на твір переходять його спадкоємцям. Тому право на опублікування твору може належати спадкоємцям автора. Проте автор твору може заборонити його опублікування.

Відтворення твору будь-яким способом та в будь-якій формі можна також назвати правом на повторне надання твору об'єктивної форми. Відтворення робить твір доступним іншим особам. Відтворенням є не тільки надання твору об'єктивної форми, а й утілення його в іншу форму. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає відтворення як виготовлення одного або більше примірників твору, у будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер.

Переклад твору може бути як самостійним об'єктом авторського права, так і видом використання твору, залежно від ступеня творчості. Протягом усього строку чинності авторського права існує право на переклад. Якщо існує переклад

автора, ніхто інший не може перекладати твір тією ж самою мовою. Автор і перекладач його твору не є співавторами. Переклад можна робити не тільки з твору, а й з проміжного перекладу. Дозволяти такий переклад може як автор твору, так і автор проміжного перекладу.

Переробка, адаптація, аранжування та інші подібні зміни. Ці дії породжують нові об'єкти авторського права – так звані похідні твори. При цих змінах головне – щоб не пошкоджувалось авторське право твору. Право на переробку належить самому автору. Він може видати дозвіл на її здійснення іншою особою. Переробка твору повинна бути оригінальною, тобто бути творчою.

Включення твору складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо. Авторів збірника та інших складених творів належить авторське право на здійснений ним підбір і розташування творів. Упорядник збірника користується авторським правом за умови дотримання ним прав авторів кожного з творів, включених до складеного твору. Автори творів, включених до складеного твору, мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору. Правова охорона баз даних не поширюється на самі дані. Автори творів, включених до таких видань, зберігають виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому.

Згідно із ЗУ «Про авторське право і суміжні права» публічне виконання – це подання за згодою суб'єктів авторського права творів шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до звичайного кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час.

Продаж твору, передання в найом (оренду) тощо. Це право суб'єкта авторського права найбільшим чином направлено на отримання прибутку.

Імпорт, тобто ввезення до України примірників твору, примірників його перекладів, переробок тощо – це різновид використання твору. Авторське право має територіальний характер, його чинність поширюється лише на територію, де воно виникло. Тому навіть якщо твір був відтворений за кордоном із дозволу автора, його ввезення на територію України є порушенням авторських прав. Це, наприклад, може призвести до зниження попиту на примірники, які розповсюджуються в Україні.

Виключне право дозволяти використання твору – це одне з майнових прав автора інтелектуальної

власності на твір. Використання твору здійснюється лише за згодою автора твору (ст. 443 ЦК України). Автор може розпорядитися своїм твором на підставі договорів, передбачених законом, дозволивши використання твору іншій особі або передавши їй виключні майнові права на твір. Види договорів, на підставі яких здійснюється розпорядження майновими правами на твір, передбачено у гл. 75 ЦК України. Так ст. 1107 ЦК України передбачає такі договори: ліцензія на використання твору; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання твору; договір про передання виключних майнових прав на твір; інший договір щодо розпорядження майновими правами на твір.

Існують випадки, коли можна використовувати твір без згоди автора з виплатою або без виплати йому винагороди за таке використання. Ці випадки передбачені ст. ст. 21-25 ЗУ «Про авторське право і суміжні права». Допускається без згоди особи, якій належить авторське право, із зазначенням імені автора й джерела запозичення та в обсязі, виправданому поставленою метою:

1) використання цитат з опублікованих творів, якщо воно зумовлено критичним, полемічним або інформаційним характером твору, до яких цитати включаються;

2) використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру;

3) відтворення в пресі, публічне виконання чи публічне сповіщення попередньо опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних та соціальних питань чи публічно сповіщених творів такого ж самого характеру у випадках, коли право на таке відтворення, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення спеціально не заборонено законом;

4) відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, публічне сповіщення або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій;

5) відтворення в каталогах творів, виставлених на доступних публіці виставках, аукціонах, ярмарках або в колекціях;

6) видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;

7) відтворення творів для судового і адміністративного провадження;

8) публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів;

9) відтворення з інформаційною метою в газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів (ст. 21 Закону).

Цей перелік є вичерпним.

Також допускається без згоди автора та інших суб'єктів авторського права репрографічне відтворення одного примірника твору **бібліотеками та архівами**, діяльність яких спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за таких умов:

1) у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитом фізичних осіб за умови, що:

а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

в) немає обмежень зі сторони організації колективного управління щодо виготовлення таких примірників;

2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також, коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру (ст. 22 Закону).

Вільне відтворення примірника твору **для навчання** допускається без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права, у випадках:

1) відтворення уривків з опублікованих письмових творів, аудіовізуальних творів як ілюстрацій для навчання за умови, що обсяг такого відтворення відповідає зазначеній меті;

2) репрографічне відтворення навчальними закладами для аудиторних занять публікованих статей та інших невеликих за обсягом творів, а також уривків з ілюстраціями або без них, коли:

а) обсяг такого відтворення, відповідає зазначеній меті;

б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

в) немає обмежень зі сторони організацій колективного управління щодо умов такого відтворення (ст. 23 Закону).

Вільне копіювання, модифікація і декомпіляція комп'ютерних програм. Особа, яка правомірно володіє примірником комп'ютерної програми, має право без згоди суб'єкта авторського права:

1) внести до комп'ютерної програми зміни (модифікації) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи, яка використовує цю програму, і вчинення дій, пов'язаних із функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, зокрема, запис, збереження в пам'яті комп'ютера, а також виправлення явних помилок, якщо інше не передбачено угодою з суб'єктом авторського права;

2) виготовити одну копію комп'ютерної програми за умови, що ця копія призначена тільки для архівних цілей або для заміни правомірно придбаного примірника у випадках, якщо оригінал комп'ютерної програми буде втраченим або стане непридатним для використання. При цьому копія комп'ютерної програми не може використовуватися для інших цілей, ніж зазначено в законі, і має бути знищена у разі, якщо володіння примірником цієї комп'ютерної програми перестає бути правомірним;

3) декомпілювати комп'ютерну програму (перетворити її з об'єктного коду на вихідний текст) за певних умов із метою одержання інформації, необхідної для досягнення її взаємодії із незалежно розробленою комп'ютерною програмою, за дотримання таких умов;

4) спостерігати, вивчати, досліджувати функціонування комп'ютерної програми з метою визначення ідей і принципів, що лежать у її основі, за умови, що це робиться в процесі виконання будь-якої дії із завантаження, показу, функціонування, передачі чи запису в пам'ять комп'ютерної програми (ст. 24 Закону).

Допускається без дозволу суб'єкта авторського права і без виплати авторської винагороди відтворювати виключно в особистих цілях або для звичайного кола сім'ї попередньо правомірно оприлюднені твори, крім:

- 1) творів архітектури у формі будівель і споруд;
- 2) комп'ютерних програм, за винятками зазначеними вище;
- 3) репрографічного відтворення книг, нотних текстів і оригінальних творів образотворчого мистецтва за винятками зазначеними вище;
- 4) творів, виконання яких зафіксовані у фонограмах, відеограмах, примірниках.

Твори і виконання, зафіксовані у фонограмах, відеограма, їх примірниках, допускається відтворювати у домашніх умовах і виключно в особистих цілях або для звичайного кола сім'ї або близьких

знайомих цієї сім'ї без дозволу суб'єкта авторського права, виконавців, виробників фонограм, відеограм, але з виплатою винагороди. Особливості винагороди визначаються окремо (ст. 25 Закону).

Ще одним із майнових прав суб'єкта авторського права є право перешкоджати неправомірному використанню його твору, у тому числі забороняти таке використання. Це можна робити шляхом сповіщення про свої права. Таке сповіщення здійснюється за допомогою попереджувального маркування твору знаком охорони авторського права.

Одним зі способів заборони неправомірного використання твору є безпосереднє повідомлення особи, яка здійснює таке використання, про авторське право на твір. Можливі й інші засоби перешкоджання та заборони неправомірного використання.

Але ж, якщо майнове право автора твору порушується, законом передбачено можливість захисту порушеного права. Дії, що порушують авторське право, передбачені ст. 50 ЗУ «Про авторське право ті суміжні права». Найбільш розповсюджені з них – це піратство та плагіат. Піратство – це опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів, тобто примірників, створених із порушенням авторського права. Плагіат – це опублікування, повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Захистити авторське право можливо в порядку, передбаченому цивільним, кримінальним та адміністративним законодавством. Цивільно-правовим способом захисту порушених прав є звернення До суду.

Право на винагороду за використання твору є одним із найважливіших майнових прав. Творча діяльність – це один зі способів добування коштів. Володілець авторських прав має право отримувати винагороду за будь-яке використання твору, за винятком випадків вільного використання твору. Винагорода може виплачуватись у різних формах:

- одноразового, так званого паушального, платежу;
- платежу або відрахувань за кожний проданий примірник чи кожне використання твору (рояліті);
- комбінованих платежів.

Розмір і порядок виплати винагороди за створення і використання твору встановлюються сторонами в авторському договорі або в договорах, що укладаються за дорученням суб'єктів авторського права організаціями колективного управління з особами, які використовують твори.

Кабінет Міністрів України може встановлювати мінімальні ставки винагороди за використання твору та порядок їх індексації. Такі ставки визначаються постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18 січня 2003 р.

Крім мінімальних ставок у законодавстві немає більше ніяких правил, що регламентують розмір авторської винагороди. Наприклад, не існують правила визначення розміру винагороди за створення і використання твору. Логічно було б, щоб розмір винагороди визначався, виходячи з прибутку, що його отримує особа, яка твір використовує.

До майнових прав належить так зване «право слідування», згідно з яким автор твору має право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненого автором. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору. Це право є невідчужуваним, однак після смерті автора воно переходить до спадкоємців і діє до спливу строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір (ст. 448 ЦК України).